

ÓKOR-KÖZÉPKOR

***Servus vovit, liber solvit* – Felszabadított rabszolgák a római társadalomban¹**

Rose MacLean, a Kaliforniai Egyetem oktatójának Felszabadított rabszolgák és a római birodalmi kultúra. Társadalmi beilleszkedés és az értékek átalakulása (*Freed Slaves and Roman Imperial Culture. Social Integration and the Transformation of Values*) című munkája 2018-ban jelent meg. A könyv fő célja, hogy bemutassa a felszabadított rabszolgák társadalmi integrálódását, felemelkedését, és azt, hogy ez a folyamat milyen hatást gyakorolt a római elitre. A jelentőséget társadalomtörténeti szempontból nem lehet figyelmen kívül hagyni, hiszen a rabszolgák felszabadulásának köszönhetően egy új társadalmi réteg keletkezett, továbbá nem lehet elhanyagolni ennek a jelenségnek az arisztokrácia értékeire gyakorolt hatását sem.

A *Felszabadított rabszolgák és a római elit* (*Freed Slaves and the Roman Elite*) című fejezet bemutatja az olvasónak, hogy a felszabadított, tehetős rabszolgák mozgástere a Római Birodalomban igen szerteágazó volt. Azok, akik a formális felszabadításon estek át, s korábbi uruk római polgár volt, tulajdonképpen rendelkeztek a polgárokat megillető csaknem minden joggal, vagyis szavazhattak, törvényes házasságot köthettek, amelyből törvényes gyermekük született stb. Tehát a *civestől* csak az különböztette meg őket, hogy nem tölthettek be semmilyen magistratusi funkciót, és nem szolgálhattak együtt a római polgárokkal a hadseregben. Ennélfogva nem lehet arról beszélni, hogy a felszabadítottak teljes izolációba kerültek volna, sőt jellemző a többi társadalmi réteggel való interakciójuk. A rabszolgák beágyazódása a társadalomba jelentős szorongást keltett a római felső társadalmi rétegekben, még akkor is, ha ennek az elit-

¹ A könyvismertetés az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

nek a *patronatus* révén nem elhanyagolható szerepe volt a felszabadítottak társadalmi integrációjában. MacLean kitér a rabszolgák és a felszabadítottak temetkezési szokásaira, amelynek vizsgálatából a volt rabszolgák alkotta réteg létezésére és a társadalmi struktúrában betöltött szerepére von le következtetéseket. Felhívja persze az olvasó figyelmét, hogy a feliratos emlékek sajátosságai miatt nem lehet következtetni a felszabadítottak alkotta rendkívül heterogén szubkultúra egészére. Mindazonáltal a társadalom e rétegének egyik igazolható, alapvető jellemzője az, hogy a római elit ráragasztotta a szokásait, életmódját a felszabadított közösségekre is. Erre a hatásra egy rendkívül kézenfekvő példa a feliratok állításának igénye a felszabadítottak körében, amelynek elemzésére több fejezetet szentel a szerző, amellett, hogy illusztrációkkal segíti az olvasót a feliratok megismerésében. A római elit reakciójának megértéséhez a feliratok kvalitatív vizsgálata mellett MacLean figyelmet fordít az irodalmi források elemzésére, aminek révén több oldalról megvilágított képet kapunk egy társadalmi réteg leírására.

A második fejezetben, amely *A halhatatlanság megszerzése a principatus alatt (Achieving Immortality under the Principate)* címet viseli, a szerző feliratokon mutatja be, hogyan érhetek el „halhatatlanságot” a felszabadítottak. Alapvetően olyan feliratokat vizsgált, amelyek szövege tartalmaz egy, az értékek igen széles skáláján mozgó szót, a *famát*. MacLean feltevése ugyanis, hogy az említett kifejezés a felszabadított rabszolgák érdemeire utalt, amelyet széles skálán mozgó, a római társadalom és értékrendszer által elismerésre méltónak megítélt tettekkel lehetett kiérdemelni. Az elért eredmények motiválták, mintaként szolgáltak a többi rabszolgának, a felszabadítottak felemelkedése pedig megváltoztatta a római elit összetételét, már csak azért is, mert a *patronatus* révén a római elit könnyebben hozzáfért a szubkultúrákhoz.

Ennek bemutatására szolgál a *Cultural Exchange in Roman Society (Kulturális érintkezés a római társadalomban)* című harmadik fejezete a könyvnek, amelyben a szerző a felszabadítottak és az elit kapcsolatát vizsgálja az utóbbi szemszögéből, s erre egy kézenfekvő megoldást választ: *Petronius Satyricon* című művének elemzését. A

mű egyik szereplője ugyanis Trimalchio, egy volt rabszolga, aki a szabadsága elnyerése után a római elit szokásait felvéve élte minden napjait, így tulajdonképpen megtestesíti a felszabadított rabszolgákról alkotott sztereotípiákat. Ez alapján megállapítható, hogy a római felső rétegek tisztában voltak azzal, hogy a rabszolgák szabadságuk elnyerése után szívesen veszik át a római szokásokat, s ez Petronius művében komikusan jelenik meg. Ezzel némiképp ellentétben a Horatius alkotta kép – lévén maga is egy felszabadított rabszolga fia volt – inkább pozitív szellemben tünteti fel a felszabadítottakat, hasonlóan Senecához és a sztoikus filozófiához. Azonban ahhoz, hogy valaki hírnévre vagy elismerésre tegyen szert a római társadalomban, gyakran szükség volt külsőségekre, olyanokra, mint a nagy tetteket véghez vivő ősök stb. A felszabadított rabszolgáknak, mivel ilyennel nem rendelkeztek, maguknak kellett pozitív megítélést (*virtus*) kiépíteni a római társadalom keretein belül. Ahogy azt a szerző Phaedrus, egy feltételezhetően császári rabszolga, művén és mentalitásán keresztül bemutatja: a felszabadítottaknak könnyebb volt elfogadni alacsonyabb státuszukat a társadalomban, mint harcolni ellene. Ez a legtöbb esetben inkább ártott mint használt volna, vagyis ez a stratégia megkönnyítette a társadalmi integrációjukat.

A negyedik fejezet *Császári felszabadítottak és császári hatalom (Imperial Freedmen and Imperial Power)* a császár alkalmazásában lévő felszabadítottakkal és rabszolgákkal foglalkozik. Az elemzés kulcskérdése az a folyamat, amelynek során a császári *servi* és *liberti* hatalmas befolyásra tettek szert, lévén, hogy a császár politikai tevékenységének alapvető eszközeivé váltak. Ennek illusztrálására a szerző példája Claudius császár Pallas nevű felszabadítottja, akinek tiszteletére a *senatus* emlékművet is ajándékozott. A *principatus* idejére megerősödött császári rabszolgák és felszabadítottak hatására megváltozott az úr-rabszolga és *patronus–cliens* viszony. Ennek egy eklatáns jellemzője, hogy a *Familia Caesaris* egyes tagjai oly elismerésre tettek szert, hogy az arisztokrata római polgároknak is kötelességük volt kifejezni tiszteletüket irányukba. A feliratok vizsgálata ebben a fejezetben is rendkívül nagy szerepet kap, hiszen ezek segítségével mutatja be a császárokhoz közelálló felszabadítottak igen

közeli kapcsolatát a *princeps*hez, amely lehetővé tette számukra az igen magas társadalmi körökbe való felemelkedést.

Az utolsó fejezetet (*Telling Life Stories – Élettörténetek*) Rose MacLean a *manumissio*, vagyis a felszabadítás folyamata feliratos vizsgálatának szentelte. A felszabadítás során a rabszolga elnyerte szabadságát, viszont a *patronus-cliens* viszony miatt igen szoros viszonyban maradt korábbi urával. Mindazonáltal a rabszolgák hiába nyerték el szabadságukat, a bélyeg, amely egykori rabszolga státuszukhoz tapadt, megmaradt nem csak rajtuk, hanem még utódaikon is, akikkel kapcsolatban számon tartották felmenőik korábbi társadalmi pozícióját. A fejezetben a feliratok elemzésének, többek között, az a célja, hogy megfigyelhessünk, milyen információkat találtak a felszabadítottak elég fontosnak ahhoz, hogy a felirataikon megosszák ezeket a nyilvánossággal. Több ránk maradt felirat elemzése után a szerző kiemeli, hogy a *patronusszal* való kapcsolatukat, gazdasági és politikai eredményeiket, korábbi rabszolgákkal való interakciójukat is elég fontosnak találták ahhoz, hogy megörökítsék síremlékeiken. A feliratos anyag vizsgálata során ugyancsak rávilágít a rabszolga–felszabadított státusz közötti diszkontinuitást és kontinuitást jelképező *servus vovit, liber solvit* formulára, amely gyakran található meg a *liberti* síremlékein. Tulajdonképpen ez az fogadalom, amelyet rabszolgaként megfogadva felszabadított státuszban tudott beteljesíteni egy ember. A fejezet végén a rabszolga–úr kapcsolata kerül megvilágításba a sztoikus és keresztény értékrendszeren keresztül, majd egy egészen hosszú, művet lezáró konklúzióban foglalja össze legfontosabb eredményeit MacLean.

Habár a témában korábban már mind P. R. C. Weaver *Familia Caesaris: a Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves* (Cambridge, 1972), mind H. Mouritsen *The Freedman in The Roman World* (Cambridge, 2011) alapvető munkákat alkottak, MacLean-nek sikerült olyan szempontból megközelítenie az ókortörténet számára kiemelten fontos témakört, amely a korábbi két jelentősebb mű jellegét ötvözi. Egyszerre ismerkedhetünk meg igen jelentős feliratos anyaggal, de fókuszba kerülnek a rabszolgatartók alkotta irodalmi munkák is. Tulajdonképpen e források egyidejű, összehasonlítóval

történi vizsgálatát tartom a mű legfontosabb eredményének. A téma mindenképp figyelmet érdemel az ókortudomány részéről, hiszen – ahogyan erre Rose MacLean munkájában többször is rávilágít – ez a társadalmi réteg igen nagy hatással volt a római rabszolgatartó elit világára, amelynek értékrendszerét, sőt politikai érvényesülési lehetőségeit is átrendezte a rabszolgák integrációja a római társadalomba.

Rose MacLean: Freed Slaves and Roman Imperial Culture. Social Integration and the Transformation of Values. (Felszabadított rabszolgák és római birodalmi kultúra – Társadalmi integráció és az értékek változása) Cambridge, 2018. 216 o.

Gacsal Dóra